

УДК 94: 329(777) «1917/1921»

**УКРАЇНЬСЬКА ПАРТІЯ ЛІВИХ
СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ
(БОРЬБИСТІВ) ЯК СКЛАДОВА
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ**

**UKRAINIAN PARTY OF LEFT
SOCIALIST-REVOLUTIONERS (BORBYSTY)
AS A COMPONENT OF UKRAINIAN NATIONAL
COMMUNISM**

Любовець О. М.,
доктор історичних наук (Київ, Україна),
e-mail: olena_lubovets@ukr.net

Liubovets O.,
Doctor of Historical Sciences (Kyiv, Ukraine)
e-mail: olena_lubovets@ukr.net

Розглянуто історію створення та діяльність Української партії лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів), яка утворилася в березні 1919 р. у наслідок розколу Української партії лівих соціалістів-революціонерів. Проаналізовано основні положення партійної програми, методи роботи, урядову та опозиційну діяльність партії, її ставлення до політики радянської влади.

Ключові слова: Українська революція 1917-1921 рр., український націонал-комунізм, Українська партія лівих соціалістів-революціонерів, Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів), більшовики, радянська влада.

The history of creation and activity of the Ukrainian Party of Leftist Socialist-Revolutionaries (Borbysty), which was formed in March 1919 due to the split of the Ukrainian Party of Leftist Socialist-Revolutionaries, is considered. The main provisions of the party program, methods of work, governmental and opposition activities of the party, its attitude to the policy of the Soviet power are analyzed.

Keywords: Ukrainian Revolution of 1917-1921, Ukrainian National Communism, Ukrainian Party of Left Socialist Revolutionaries, Ukrainian Party of Left Socialist Revolutionaries (Borbysty), Bolsheviks, Soviet Power.

Однією з особливостей Української революції 1917–1921 рр. стала поява нової ідейно-політичної течії, яка пізніше дістала назву українського націонал-комунізму. Політична доктрина націонал-комунізму об'єднала основні постулати більшовизму з вимогами національно-визвольного руху. Протягом 1918-1920 рр. організаційно оформилися три українські націонал-комуністичні партії: Українська комуністична партія (борьбистів) (УКП(б)), Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів) (УПЛСР(б)), Українська комуністична партія (УКП).

Для вітчизняної історіографії характерна нерівномірність у вивченні досвіду функціонування цих партій – найменш дослідженою є партія борьбистів. Найчастіше партія розглядається в контексті ліквідації багатопартійності та встановлення монопартійної системи в Україні. Окремі сторінки її історії розглянуто в статтях Р. Ветрова [6], С. Гіріка [7], С. Зборець [6, с. 8], О. Любовець [10].

Метою даної статті є відтворення історії появи та основних напрямів діяльності Української партії лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів), аналіз її політичної доктрини та з'ясування причин ліквідації партії.

Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів) виникла в наслідок розколу УПЛСР на II з'їзді (23-24 березня 1919 р.). З'їзд зібрався в досить складних для партії умовах. Як повідомляли делегати з місць партія зазнавала переслідувань з боку правлячої КП(б)У – партійна преса закривалася, шляхом підтасування результатів виборів ліві соціал-революціонери не потрапляли до рад, виключалися зі складу ревкомів, траплялися випадки арештів і навіть розстрілів [2, с. 30 березня]. Наслідком такої політики стало те, що на місцях окремі члени партії без узгодження з ЦК почали брати участь в організації селянських повстань проти радянської влади. З огляду на ці обставини керівництво партії ставило перед з'їздом відповідальне завдання – знайти вихід із складеної політичної ситуації, намітити тактичну лінію, а головне дати чітку відповідь на питання – підтримує партія радянську владу і всіма засобами сприяє її скріпленню, або переходить на нелегальне положення і розпочинає боротьбу проти неї.

В процесі роботи з'їзду намітилося певне розходження в розумінні тактичних питань між більшістю ЦК і меншістю з'їзду з одного боку та меншістю ЦК і більшістю з'їзду з другого. Під час виборів до ЦК більшість його колишніх членів не потрапила до новообраного складу. Вони, не погодившись із ухваленою з'їздом резолюцією щодо тактики партії, запропонували своїм прибічникам залишити засідання для узгодження позиції. Більшість з'їзду засудила поведінку «меншості», звинувативши їх у розкольницькій політиці та назвала «ліквідаторами партії». Делегати, які залишилися, одностайно виступили за дотримання курсу, проголошеного ухваленою резолюцією та роз'їхалися на місця.

У відповідь «меншість» проголосила про створення окремого керівного органу – Центрального Організаційного Бюро УПЛСР(меншості), непідзвітного новообраному ЦК. Користуючись тим, що до складу редакції «Борьби» входили колишні члени ЦК, які стали на позицію «меншості», вони зробили її власним рупором. Починаючи з 37 номера «Борьба» стала органом ЦОБ УПЛСР(м). Тоді офіційна УПЛСР почала видавати свій окремий орган – «Революционную борьбу».

На нашу думку основною причиною розколу партії слід вважати бажання більшості членів старого ЦК будь-якими засобами відмежуватися від повстанської діяльності частини членів партії, а головне – від лівих російських есерів, яких більшовики проголосили поза законом, і таким чином засвідчити своє лояльне ставлення до радянської влади та бажання брати активну участь у будівництві соціалістичного ладу. На їхню думку це давало можливість повністю легалізувати партію, захистити її від репресій та відкрити їй шлях до урядової діяльності. Не отримавши необхідної кількості голосів і не потрапивши до складу ЦК, вони, побоюючись, що нове керівництво не зможе втримати партію на лояльних позиціях щодо більшовиків, пішли на розкол. Можна припустити, що до розколу партії мають певне відношення й біль-

шовики, яким це було вигідно, бо таким чином послаблялася досить впливова серед селянства (особливо на Півдні України) партія.

По закінченню з'їзду представники обох груп не зробили жодної спроби порозуміння, жодного кроку назустріч. Навпаки, дії обох керівних партійних органів поглиблювали розбіжності та сприяли розколу на рівні регіональних осередків. Новообраний ЦК зайняв непримиренну рішучу позицію щодо членів партії, які не підкорилися йому, виключаючи їх із партійних рядів.

У відповідь ЦОБ(м) також звернулося до всіх партійних організацій, фракцій рад і профспілок із закликом очищення партії від так званих «активістів». Місцевим осередкам пропонувалося провести «основательну чистку» і всіх тих, хто не підкоряється ЦОБ(м) виключити з організації та з фракцій рад і профспілок. Відозва закликала партійних товаришів енергійно працювати щодо скріплення радянської влади та виправляти все зло, яке нанесла їй політика «активістів» [2, 25 квітня].

Звернення двох частин партії свідчать, що їхні лідери розпочали діяти в однаковому напрямі, тобто обоїлне виключення з партії тих членів, які підтримали протилежний керівний орган. Це прискорило організаційний поділ УПЛСР. Зразу ж по закінченні з'їзду місцеві організації почали ділитися на дві частини. Звичайно, що цей процес розпочався з Києва. 29 березня 1919 р. загальні збори фракції лівих українських есерів у Київській раді визнали дії групи «меншості» відповідними інтересам партії [2, 30 березня]. 30 березня міська конференція Київської організації більшістю голосів також визнала вірною позицію меншості з'їзду [2, 2 квітня].

Вслід за Києвом процес розмежування пішов далі. Через місяць «Борьба» констатувала, що за такий короткий час ЦОБ(м) вдалося схилити на свій бік більшість партії. На позицію ЦОБ(м) стали Київська, Харківська, Херсонська, Миколаївська, Одеська, Луганська, Бахмутська, Гомельська, Конотопська, Білоцерківська, Уманська, Ізюмська, Сумська, Лебединська, Славяносербська та ін. організації [2, 24 квітня].

Досягнення другої течії УПЛСР були значно скромнішими. «Революционная борьба» назвала лише Об'єднаний Волинський і Житомирський Комітет, який визнав резолюцію, ухвалену більшістю з'їзду [11, 13 квітня]. «Борьба» також зазначала, що лише в одній-двох організаціях «активістам» вдалося отримати більшість, але й там «меншість» організувалася та вела окрему роботу, підпорядковуючись ЦОБ(м) [2, 24 квітня]. Такий стан речей можна скоріше пояснити не стільки ідейною підтримкою на місцях позиції «меншості», скільки політикою КП(б)У, яка значно суворіше переслідувала прибічників «більшості». Менших репресій зазнавала УПЛСР(м), тому з метою збереження партійних структур більшість партійних осередків проголошувала відхід від «активізму». З огляду на це дуже скоро «меншість» значно переважала кількісно, тоді як її опоненти перетворилися на нечисленну нелегальну партію. За «меншістю» по-

ступово закріпилася назва УПЛСР(борьбисти), що на зразок боротьбистів, походила від назви партійного органу «Борьба».

Можна вважати, що формально організаційне оформлення партії закріпив III з'їзд, який проходив у Києві з 31 травня по 4 червня 1919 р. На ньому були присутні 50 делегатів, що представляли 25 регіональних організацій [2, 5 червня]. Повідомлення з місць охарактеризували процес розподілу партії і констатували перемогу «меншості». З'їзд переглянув партійну програму, прийняв Статут і обрав новий ЦК. Резолюції з'їзду підтвердили основні програмні положення партії – соціалістичний характер революції в Україні, диктатура пролетаріату та трудового селянства, соціалістична федерація радянських республік, підтримка радянської влади та ін. [2, 5-7 червня].

Новостворена партія, визнавши в загальних ризиках постулати більшовизму, вважала, що вона має право на участь своїх представників у радянському уряді. Але спочатку правляча КП(б)У зігнорувала ці претензії боротьбистів як і всіх інших українських комуністичних партій. Її позиція змінилася лише з розгортанням навесні 1919 р. антирадянських повстань по всій Україні, особливо у сільській місцевості. В таких умовах більшовики погодилися включити до складу уряду членів партій боротьбистів і боротьбистів. На пленумі ВУЦВК 12 травня 1919 р. представники цих партій висловили готовність власних партій співпрацювати з більшовиками і розділити відповідальність за урядову політику [1, 14 травня].

Вступивши до уряду, УПЛСР(б) намагалася відмежуватися від селянських повстань і задекларувати свою готовність боротися з ними. ЦК УПЛСР(б) разом із Центральними Комітетами УПСР(К-Б), і КП(б)У підписав спільну відозву до українського народу, в якій закликав «працюючий люд України» скрізь боротися з бандитами і обдуреними ними робітниками і селянами, запевняючи, що радянський уряд України найкраще оборонить його інтереси [2, 13 травня]. Водночас, партія звертала увагу на те, що однією з причин антирадянських селянських повстань була неадекватна місцевим умовам урядова земельна політика. Зокрема, найбільше невдоволення селян викликала практика запровадження колгоспів і радгоспів. Тому УПЛСР(б) пропонувала переглянути цю політику й призупинити процес створення колгоспів і радгоспів.

Так, на пленумі ВУЦВК Рад 26 травня 1919 р. один із лідерів партії М. Качинський переконував, що не великі радянські господарства, а тільки одноосібні селянські можуть стати основою розв'язання хлібної і взагалі продовольчої проблеми [13, арк. 196]. Активну участь в обговоренні проекту земельного закону взяли й боротьбисти, зауваження яких були враховані при доопрацюванні цього закону [13, арк. 208]. Однак, в цілому кардинально змінити більшовицьку земельну та продовольчу політику цим партіям не вдалося. Поширена на місцях практика створення колгоспів і радгоспів продовжувала відштовхувати від радянського уряду селянські маси.

Певні розходження між боротьбистами та більшовиками існували й в національному питанні, зокрема, щодо умов об'єднання радянських республік. Більшовики, посиляючись на необхідність боротьби проти зовнішньої та внутрішньої контрреволюції, насамперед, проти А. Денікіна, наполягали на максимальному об'єднанні всіх управлінських структур радянських республік і створенні спільних органів керівництва. На протигаву більшовикам, українські партії наполягали на утворенні Всесвітньої федерації радянських республік.

На засіданні ВУЦВК 14 червня 1919 р., на якому обговорювалося питання про форми об'єднання радянських республік, боротьбисти запропонували власний проект Декларації ВУЦВК, в якому відстоювався федеративний принцип об'єднання [14, арк. 15-17]. Боротьбистів та їх загальну позицію підтримали й представники боротьбистів [1, 17 червня]. Однак, більшовики скориставшись своєю чисельною перевагою та підтримкою Бунду, відхилили цей проект (26 голосів проти 15) [14, арк. 17].

Урядова діяльність боротьбистів була перервана наступом армії А. Денікіна. Протягом денікінської окупації УПЛСР(б) перебувала на нелегальному становищі та проводила активну роботу щодо організації селянських повстань. З їхньою популярністю серед селянських мас змушені були рахуватися більшовики. Тому, коли територія України почала поступово звільнятися від білогвардійців, вони розпочали переговори з представниками партії щодо організації радянської влади в Україні та умов створення нового радянського уряду. В грудні 1919 р. між КП(б)У та ЦК УПЛСР(б) була підписана угода про співробітництво. 8 січня 1920 р. на з'єднаному засіданні Київських губернських комітетів трьох партій КП(б)У, УКП(б) і УПЛСР(б) був складений договір про вступ представників цих партій до Губревкому. Відповідно договору, Губпарткоми названих партій через своїх уповноважених представників зобов'язувалися в своїй роботі виконувати директиви Всеукрревкома [3, 10 січня]. Підписавши договори про співробітництво боротьбисти та боротьбисти сподівалися, що їхні партії отримають реальну можливість впливати на формування урядового курсу.

Однак, у реальності політика більшовиків після відновлення радянської влади в Україні на початку 1920 р. була спрямована на поступове встановлення власної партійної монополії. На перешкоді цьому стояли українські комуністичні партії, які користувалися значною популярністю серед трудових верств населення, насамперед, селянства. Першою була поглинута партія боротьбистів у березні 1920 р.

Вслід за боротьбистами в черзі на ліквідацію стояли боротьбисти, тиск на яких після поглинення УКП(б), значно посилювався. Антиборотьбистська кампанія розгорнулася на сторінках «Комуніста». На адресу партії посипалися звинувачення в тому, що після зникнення боротьбистів вона стає «центром легальної організації контрреволюції» [9, 15 квітня]. Відповідаючи на ці закиди, «Борьба» намагалася запевнити, що партія ніколи не була й не

буде «центром контрреволюції» і ніколи не стане на шлях боротьби з більшовиками [4, 16 квітня]. ЦК УПЛСР(б) видав навіть розпорядження до всіх партійних організацій, за яким заборонялося приймати до партії колишніх боротьбистів [4, 1 квітня]. Однак, всі ці виправдання і заходи практичного позитивного результату не мали – більшовики вже чітко взяли курс на ліквідацію своїх опонентів.

У такій ситуації, так само як і рік тому, партія опинилася в кризовому становищі, гостро постало питання щодо її подальшої долі. З метою пошуку шляхів виходу та окреслення можливих напрямів тактики Політбюро ЦК вирішив 25 квітня 1920 р. провести раду партії. (Згідно Статуту ради партії скликалися для обговорення невідкладних питань тактики і організації, намічених партійним з'їздом, або питань, висунутих умовами життя. Рада складалася з 1/3 складу ЦК і по одному представнику від кожної губернії. Рішення ради вважалися обов'язковими для виконання всіма організаціями і членами партії) [12, с. 218]. Скликана з ініціативи ЦК рада партії дійшла висновку щодо необхідності злиття партії з КП(б)У [4, 1 травня]. Остаточне рішення щодо саморозпуску мав ухвалити IV з'їзд, скликання якого спочатку планувалося на 1 липня 1920 р., а потім було перенесено на 15 липня.

Постанова ради партії щодо об'єднання з КП(б)У неоднозначно була сприйнята рядовими членами партії. На відміну від УКП(б), яка без особливого внутріпартійного протистояння влилася в КП(б)У, всередині УПЛСР(б) на ґрунті цього стався черговий розкол. Меншість категорично виступила за збереження партії, виклавши свою позицію у відповідній декларації (друкування її в пресі було заборонено). Натомість більшість ЦК розгорнула активну діяльність, пропагуючи свою позицію. Слід зазначити, що більшість ЦК, користуючись своїм керівним становищем не тільки демократичними засобами намагалася переконувати незгодних. Поширеною стала практика посилки відповідальних робітників на місце, дострокові перевибори губернських партійних комітетів із призначенням нових голів, в деяких організаціях була проведена перереєстрація членів, під час якою так звані «правосервіські елементи» виключалися з партії (фактично це були противники об'єднання).

Регіональні партійні форуми (конференції, загальні збори) також по-різному реагували на рішення керівництва. Найбільш активно підтримували ідею об'єднання організації Харківщини [4, 29 квітня]. Ініціативу ЦК підтримала й Донецька губернська конференція, ухваливши відповідну постанову. В роботі конференції брали участь делегати від Луганського, Таганрогського, Юзівського та Алчевського районів [4, 1 липня]. По інших регіонах позиція ЦК не знайшла однодушно підтримки – організації або в більшості виступали проти, або думки діаметрально розходилися.

З повідомлень преси видно, що проти політики ЦК виступили Київська, Полтавська, Житомирська, Вінницька, Жмеренська, Амур-Нижеднепровська, Уманська та ін. організації [3 - 8, 22, 25 липня]. В ряді організацій для того, щоб домогти-

ся бажаного результату, ЦК прийшлося поміняти губпарками, або провести перереєстрацію членів (Катеринославщина, Миколаївщина, Одеса, Херсонщина, Чернігівщина та ін.) [3 - 8, 22, 29 липня; 4 - 7, 14 липня]. Таким чином, напередодні IV з'їзду партія опинилася розколотою на регіональному рівні. Прибічники збереження партії утворили паралельний ЦК керівний орган – Центральне Організаційне Бюро.

Дві позиції, два погляди на подальшу долю партії зіткнулися на з'їзді, який відкрився в Харкові 16 липня 1920 р. Однак, рівноправного викладу різних аргументів не відбулося. ЦК, користуючись своєю владою, не дозволив так званим «розкольникам» і «оборонцям» оприлюднити їхню заяву. Результатом роботи з'їзду стала ухвала «Декларації IV з'їзду У.п.л.с.-р. боротьбистів», де урочисто заявлялося про вливання в КП(б)У [3, 29 липня].

За постановою з'їзду після його закінчення повинен був бути оголошений розпуск партії і перехід її до КП(б)У з урахуванням боротьбистського стажу. Для реалізації цього делегати обрали Центральне Ліквідаційне Бюро у складі: Є. Ганенко, М. Алексєєв, В. Зеленін. В губерніях і повітах створювалися ліквідаційні трійки, до складу яких входило по два представника комуністів і один представник боротьбистів. Термін переходу визначався три тижня, але не пізніше 1 вересня [3, 30 липня].

Схема самоліквідації партії фактично повторювала ту схему, за якою ліквідувалася УКП(б). Однак, на відміну від останньої, партійний з'їзд УПЛСР(б) не поставив крапку в питанні ліквідації партії. Противники цього зробили спробу зберегти партію та на основі частини членів відновити діяльність місцевих осередків і продовжити її існування. Обране напередодні з'їзду ЦОБ не саморозпустилося, а навпаки, активізувало свою роботу. Центром, навколо якого скупчувалися всі незадоволені рішенням з'їзду, стала Київська організація, а його рупором продовжувала залишатися «Борьба». Саме на її шпальтах була надрукована «Заява Харківському з'їзду ліквідаторів партії», яку підписали 38 делегатів від 5 губерній (Київщина – 15, Полтавщина – 16, Херсонщина – 5, Волинь – 1, Катеринославщина – 1). У заяві стверджувалося, що самоліквідація партії не відповідає бажанням її «низів», а була лише ідеєю «верхів» [3, 22 липня].

Ситуація, що склалася в партії нагадувала події річної давнини, коли стався розкол УПЛСР. Так само меншість ЦК виступила проти більшості ЦК, організувала паралельний керівний орган (ЦОБ) і намагалася, як і рік тому, повести за собою партійні маси. З метою консолідації своїх прибічників і накреслення плану подальших дій 28 липня 1920 р. у Києві відбулася Всеукраїнська конференція УПЛСР(б). В її роботі взяли участь 32 делегата від шести губерній: Київщини – 10, м. Києва – 5, Полтавщини – 10, Херсонщини – 4, Чернігівщини – 1, Катеринославщини – 1, Волині – 1. Як видно, присутні делегати пропорційно не представляли всі регіони, тут переважали члени партії з Київщини та Полтавщини, тому конференцію важко визнати як «Всеукраїнську». Ухвалена конференцією резо-

люція закликала до збереження партії [3, 25 липня].

Однак противники ліквідації партії не врахували того, що проблема подальшого існування УПЛСР(б) не була суто внутріпартійною проблемою, що це зачіпало інтереси КП(б)У. І якщо рік тому, розкол партії і перемога так званої «меншості» була вигідна більшовикам, то цього разу збереження партії аж ніяк не входило в їхні плани. Тому проти «розкольників» повелася жорстка боротьба. Насамперед репресивні заходи були проведені проти Київської організації. ЦЛБ УПЛСР(б) видало розпорядження, за яким Київська організація розпускалася й проводилася перереєстрація її членів [3, 29 липня]. З ліквідацією Київської організації справа із збереженням партії була програна. По всіх регіональних осередках також була проведена перереєстрація, в наслідок якої всі противники самоліквідації партії не потрапили до поновлених партійних списків, а хто її пройшов – організовано переходили до КП(б)У.

Так вслід за боротьбистами зникла з політичної арени України ще одна партія. Точних даних щодо кількості боротьбистів, які перейшли до КП(б)У, так само як і у випадку з боротьбистами, немає. Стосовно загальної чисельності партії, то в довідкових виданнях частіше наводиться цифра 7700 членів на початок 1920 р. [5, с. 63]. Але цю цифру слід вважати завищеною. Принаймні, напередодні самоліквідації, її чисельність була значно меншою, що підтверджує кількість делегатів на IV з'їзді – 70 з вирішальним і 19 з дорадчим голосом [3, 30 липня]. Відповідно модусу представництва на з'їзд мали делегувати одного представника від 25 членів організації [4, 16 червня], тоді виходить, що присутні представляли біля 2 тис. членів. Треба взяти на увагу той момент, що на з'їзді не були присутні прибічники ЦОБ, наприклад від Київщини був лише 1 делегат, а з повідомлень преси відомо, що в губернії на партійному обліку стояло більше 800 чол. [3, 22 липня]. Враховуючи все це можна припустити, що чисельність партії перед її об'єднанням з КП(б)У була приблизно 2-3 тис., але не більше 3 тис.

Поглинення КП(б)У боротьбистів і боротьбистів фактично означало встановлення її партійної монополії в Україні. Ті партії, або партійні групи, що залишалися ще, не представляли серйозної загрози цій монополії.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що УПЛСР(б) була однією з трьох політичних партій, які репрезентували український націонал-комунізм. У порівнянні з УКП(б) та УКП вона найбільше наблизилася своєю політичною доктриною до партії більшовиків. Водночас, вона мала власну позицію з ряду принципових питань державної політики, не поділяла курсу більшовиків на створення колгоспів і радгоспів, відстоюючи есерівську ідею соціалізації землі. Саме існування партії слід розглядати як результат невдоволення значної частини селянства більшовицькою земельною політикою. Як і інші українські націонал-комуністичні партії УПЛСР(б) не являла собою реальної альтернативи

більшовизму й існувала доти, доки це не заважала більшовикам у встановленні власної монополії.

14. Central'niy derjavniy arhiv gromads'kih ob'ednan' Ukraïni. - F. 43. - Op. 1. - Spr. 30.

Список використаних джерел

1. Борьба (Київ). 1919.
2. Борьба (Київ). 1919.
3. Борьба (Київ). 1920.
4. Борьба (Харків). 1920.
5. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник. К.: Голов. Редакція УРЕ, 1987. 632 с.
6. Ветров Р.І., Зборець С.В., 2008. Про роль та значення інтелігентної верхівки національно-комуністичних партій УКП (борьбистів) та УПЛСР (борьбистів) у справі входження їх до лав КП(б)У у 1920 р. Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця. Вип. 14. С. 166-171.
7. Гірик С., 2014. Борьбисти, боротьбисти і Комінтерн: Еволюція взаємовідносин // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. Харків. Вип. 48. С. 79-89.
8. Зборець С., 2004. Партийна трансформація УПЛСР(Борьбистів) у 1920 р. Проблеми політичної історії України. Дніпропетровськ. Вип. 4. С. 105-113.
9. Коммунист (Харків). – 1920.
10. Любовець О.М. 2012. Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів). Українські партії революційної доби 1917-1920 років: Нариси історії та програмні документи. К.: Парламентське вид-во. С. 551-578.
11. Революционная борьба (Київ). – 1919.
12. Устав Украинской партии левых социалистов-революционеров (борьбистов) // Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Програмові і довідкові матеріали. К.: Консалтинг, Фенікс, 1993. 336 с.
13. Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 10.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 43. Оп. 1. Спр. 30.

References

1. Borot'ba (Kiïv). - 1919.
2. Bor'ba (Kiïv). - 1919.
3. Bor'ba (Kiïv). - 1920.
4. Bor'ba (Harkiv). - 1920.
5. Velikiy Jovten' i gromadyans'ka viyna na Ukraïni. Enciklopedichniy dovidnik. K.: Golov. Redakciya URE, 1987. 632 s.
6. Vetrov R.I., Zborec' S.V., 2008. Pro rol' ta znachen-nya inteligentnoi verhivki nacional'no-komunistichnih partiy UKP (borot'bistiv) ta UPLSR (bor'bistiv) u spravi vhdodjennya ih do lav KP(b)U u 1920 r. Naukovi zapiski Vinnic'kogo derjavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Mihayla Kocyubins'kogo. Vinnicya. Vip. 14. S. 166-171.
7. Girik S., 2014. Bor'bisti, borot'bisti i Komintern: Evolyuciya vzajemvidnosin // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu im. V.N.Karazina. Harkiv. Vip. 48. S. 79-89.
8. Zborec' S., 2004. Partiyna transformaciya UPLSR(Bor'bistiv) u 1920 r. Problemi politichnoi istorii Ukraïni. Dnipropetrovs'k. Vip. 4. S. 105-113.
9. Kommunist (Harkiv). - 1920.
10. Lyubovec' O.M. 2012. Ukraïns'ka partiya livih socialistiv-revolucioneriv (bor'bistiv). Ukraïns'ki partii revolyuciynoi dobi 1917-1920 rokiv: Narisi istorii ta programni dokumenti. K.: Parlaments'ke vid-vo. S. 551-578.
11. Revolyucionnaya bor'ba (Kiïv). - 1919.
12. Ustav Ukrainsoy partii levy'h socialistov-revolucionerov (bor'bistov) // Ukraïns'ki politichni partii kincya HIX - pochatku HH st.: Programovi i dovidkovi materialy. K.: Konsalting, Feniks, 1993. 336 s.
13. Central'niy derjavniy arhiv visch'ih organiv vladi Ukraïni. - F. 1. - Op. 1. - Spr. 10.